

ZÁVĚREČNÁ STUDIE

SPOLEČNOST SINGULARIT V ČESKÉM KONTEXTU: OD STRUKTURY SPOLEČNOSTI K RESILIENCI¹

Jan Bíba,² Ondřej Lánský,³
Kateřina Smejkalová

Kniha německého sociologa Andrease Reckwitz, kterou jste právě dočetli, představuje výjimečnou ukázkou komplexní sociologické teorie v době, která takto robustním teoriím již příliš nepřeje. *Společnost singularit* totiž nabízí nové pojetí modernity a moderní společnosti, které je nejen originální, ale hlavně poskytuje nástroje pro porozumění aktuální vývojové dynamice současných společností. Při příležitosti jejího vydání jsme se s laskavým souhlasem autora a držitele práv rozhodli

¹ Tato práce vznikla v rámci projektu NPO „Národní institut pro výzkum socio-ekonomických dopadů nemocí a systémových rizik“, č. LX22NPO5101, financovaného Evropskou unií – Next Generation EU (MŠMT, NPO: EXCELES). Studie vznikla v rámci výzkumné činnosti Oddělení politické filosofie a výzkumu globalizace Filozofického ústavu AV ČR, v. v. i., v Praze a Ústavu politologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.

² Ústav politologie, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha.

³ Filozofický ústav, Akademie věd České republiky, Praha.

připojit ke knize studii, která teorii Andrease Reckwitze kontextualizuje v českém (nejen akademickém) prostředí.

V následujícím textu se soustředíme na několik cílů. Naším záměrem je, za prvé, seznámit českého čtenáře s kontextem současných sociologických teorií modernity a moderní společnosti, tak aby ještě jasněji vyplynula originalita Reckwitzovy teorie. Za druhé se zaměříme na posouzení stavu české sociologie a pokusíme se naznačit, čím by mohla Reckwitzova kniha český vědecký i obecně veřejný diskurz obohatit. A konečně za třetí se soustředíme na adaptaci Reckwitzovy teorie na českou situaci u vybraných témat, u kterých se nám zdá, že by teorie singularit mohla pomoci k hlubšímu porozumění daným problémům. V tomto kontextu se věnujeme jednak interpretaci několika výzkumů české společnosti z posledních let, kde je možné teorii společnosti singularit využít, a jednak problematice resilience (odolnosti), která je v Česku v posledních letech hojně diskutována. Domníváme se, že by naše interpretace Reckwitzovy teorie, kterou v naší studii přinášíme, a její adaptace na českou situaci mohla poskytnout teoretické i obecně výzkumné impulzy pro českou sociologii a sociální myšlení.

Ještě předtím musíme ovšem několik vět věnovat alespoň stručnému nástinu celku Reckwitzova myšlení. Andreas Reckwitz studoval sociologii, politologii a filozofii v Bonnu, Hamburku a na Cambridge. V současné době působí jako profesor sociální teorie a kulturní sociologie na Humboldtově univerzitě v Berlíně. Je autorem rozsáhlého množství studií a několika významných knih, ke kterým se vyjadřujeme níže. Většina z nich je přeložena do řady jazyků. Jedná se o jednoho z nejdůležitějších německých sociologů současnosti.

Jeho přínos můžeme spatřovat již v důrazu, který kladé při analýze společnosti na kulturní rovinu. Je zastáncem kulturního obratu v sociologii, který systematicky chápe společnost spíše jako soubor praktik a diskurzů (či symbolických řádů), než že by ji zkoumal pouze prostřednictvím struktur a institucí. Jak jsme viděli, Reckwitzova *Společnost singularit* vyšla německy v roce 2017. Věnuje se v ní vymezení kulturní logiky pozdní modernity, tj. logiky singulárního, která spočívá v důrazu na originalitu, autenticitu a jedinečnost na úkor logiky obecného. Ješ-

tě předtím ovšem vydal v roce 2012 studii *Vynález kreativity*,⁴ ve které se zaměřil na rozbor klíčového imperativu společnosti: Buď kreativní! Ukazuje zde, jak se právě tento kulturní vzorec, původně vyhraněný pro umělecké subkultury, postupně stal klíčovým ideálem v podstatě celé společnosti. Reckwitz zde navíc demonstruje, jak se tento ideál obrací v restriktivní příkaz vposled omezující jedince. Jednak zde vidíme, jak se pět let před vydáním *Společnosti singularit* formuje Reckwitzovo pojetí pozdní modernity ovládané singularitou, a zároveň, jak velkou roli v jeho rozboru společnosti hraje široké pojetí kultury. Už v této knize totiž rozvíjí propojení sociální a kulturní analýzy, protože ekonomické a politické změny nelze pochopit bez analýzy posunu v hodnotových vzorcích, jež jsou ve společnosti sdíleny.

Na knihu *Společnost singularit* navazuje v rychlém sledu několik dalších. V první z nich, v *Konci iluzí*,⁵ která vychází v němčině v roce 2019, reaguje Reckwitz na vývoj západních společností po brexitu a na zvolení Trumpa v amerických prezidentských volbách v roce 2016. Vývoj započatý v devadesátých letech minulého století, který spočíval zejména v rozšiřování demokracie a tržní ekonomiky, se podle Reckwitze finálně láme a vstupujeme do nové fáze vývoje společnosti. Došlo totiž k podstatné sociální změně, která je již jednoznačně viditelná: stará průmyslová modernita byla nahrazena pozdně moderní dobou, pro kterou je typická nová polarizace, oslabování liberalismu a jistá únava ze všudypřítomného imperativu sebe-realizace. Reckwitz v návaznosti na tuto změnu analyzuje novou stratifikaci společnosti, v níž jsou střední vrstvy (které tvořily klíčovou část třídní struktury průmyslové modernity) nahrazeny novou třídní strukturou. V té hrají klíčovou roli tři vrstvy: nová střední vrstva, stará střední vrstva a prekarizovaní. V dů-

⁴ Reckwitz, A., *Die Erfindung der Kreativität. Zum Prozess gesellschaftlicher Ästhetisierung*. Berlin: Suhrkamp, 2012; anglicky: *The Invention of Creativity: Modern Society and the Culture of the New*. Cambridge – Malden: Polity Press, 2017.

⁵ Reckwitz, A., *Das Ende der Illusionen. Politik, Ökonomie und Kultur in der Spätmoderne*. Berlin: Suhrkamp, 2019; anglicky: *The End of Illusions: Politics, Economy, and Culture in Late Modernity*. Cambridge – Malden: Polity Press, 2021.

sledku fungování kognitivně-kulturního kapitalismu tak na troskách staré sociální struktury vyrůstá struktura nová.

Jako tenká červená linie se tak v Reckwitzově myšlení vine postupná analýza klíčových aspektů pozdní modernity, a to v podobě rozboru nejvýznamnějších krizových jevů. V roce 2021 publikuje v němčině společně s Hartmutem Rosou, dalším významným německým sociologem, který se proslavil zejména svou teorií rezonance,⁶ knihu *Pozdní modernita v krizi*.⁷ Oba autoři v ní diskutují své pohledy na různé aspekty krize současné společnosti. Zatímco Rosa používá k uchopení krizových jevů pozdní modernity triádu: akcelerace, zvětšení a rezonance, Reckwitz dále rozpracovává klíčové koncepty své teorie: sociální praktiky a právě singularizaci.

Posledním Reckwitzovým knižním dílem je *Ztráta*⁸ z roku 2024. V ní představuje první ucelenou sociologickou analýzu role ztráty v moderní společnosti. Analyzuje řadu jejích projevů: od důsledků klimatické krize po ústup liberalismu jako základní politické ideologie či nárůst významu truchlení v nejrůznějších sociálních diskurzech. Všechno jsou to projevy rozporu, který se začíná naplno projevovat v současné společnosti. Jde o fundamentální konflikt mezi přísliby moderní společnosti, které jsou orientovány na rozvoj a progres, a negativní zkušenosti ztrát, které dané vývojové tendence ve skutečnosti v pozdní modernitě provázejí.

⁶ V knize *Rezonance* z roku 2016 Rosa rozvíjí své předchozí pojetí sociální akcelerace. V teorii rezonance hledá odpověď na otázku dobrého života v současné, pozdní modernitě. Je evidentní, že v současné době sociální svět, technologická sféra i ekonomická dynamika zrychluje, což před lidmi otevírá mnoho možností k jednání. Nicméně akcelerace je tak zásadní, že ústí často do opaku; možnosti nejsou využívány a lidé pociťují odcizení. Rezonance je odpovědí na tuto krizi, protože se jedná o nový transformativní, responsivní a afektivní vztah ke světu, založený na otevřeném dialogu mezi světem a aktérem. Srov. Rosa, H., *Resonance: A Sociology of Our Relationship to the World*. Cambridge – Malden: Polity Press, 2019.

⁷ Reckwitz, A.; Rosa, H., *Spätmoderne in der Krise. Was leistet die Gesellschaftstheorie?* Berlin: Suhrkamp, 2021; anglicky: *Late Modernity in Crisis: Why We Need a Theory of Society*. Cambridge: Polity Press, 2023.

⁸ Reckwitz, A., *Verlust. Ein Grundproblem der Moderne*. Berlin: Suhrkamp, 2024.

Reckwitzovo sociologické myšlení jako celek poskytuje plastický obraz současné společnosti. Orientuje se na rozbor klíčových fenoménů, které následně uchopuje pomocí originálních pojmů. Základním úběžníkem je pro něj jistá ruptura, ke které ve vývoji pozdní modernity dochází; rozchod s původními modernizačními vzorci se projevuje ve formě paradoxních fenoménů zpochybňujících samy základy průmyslové modernity. Kromě singularizace je klíčovým procesem pozdní modernity nová polarizace, která vede v současné době k nové sociální strukturaci. K ní se ještě dostaneme níže.

Jak sociologie přemýšlí o modernitě

Aby bylo možné lépe porozumět tomu, do jakého kontextu Reckwitz svým dílem vstupuje, je třeba se nyní vyslovit k širší tradici sociologického myšlení o modernitě. Modernizace, modernita a moderní společnost je pojmová triáda představující samo jádro sociologie jako společenské vědy. Sociologie totiž vzniká v 19. století právě na půdorysu zkoumání řady fenoménů souvisejících s přerodem tradiční (předmoderní) společnosti ve společnost moderní, ke kterému docházelo nejpozději od 17. století nejprve v Evropě a v Severní Americe.

Pojem modernizace získává v sociologii přinejmenším dva možné významy: jednak označuje obecný soubor zásahů do nějakého existujícího systému s cílem zlepšit či zdokonalit některý z jeho atributů či celý soubor atributů daného systému. Zjednodušeně řečeno jde o popis procesů inovací různých systémů či jejich částí. Nepřekvapivě je tento význam spojen zejména se systémovou teorií (zvláště Talcotta Parsonse) či obecně s tzv. konsenzuálním paradigmatem v sociologii.

Druhý význam pojmu modernizace je užší a označuje, jak jsme již uvedli výše, hluboký historický proces proměny tradiční společnosti ve společnost moderní. Jedná se o soubor mnoha subprocesů odehrávajících se v historickém vývoji od 16. či v některých aspektech od 17. století, které se týkají všech zásadních sfér společnosti: ekonomického života, kultury (v obecnějším smyslu, jak o něm výše hovoří i sám Reckwitz),

politiky, náboženského života atd.⁹ Mezi tyto subprocesy procesu modernizace je možné zařadit industrializaci, změny v oblasti myšlení, spojené s renesancí a osvícenstvím, jež vedly ke vzniku moderní vědy a vyústily v takzvaný věk rozumu, urbanizaci, sekularizaci, proces individualizace¹⁰ a jiné. Většina zakladatelských postav sociologie (od Augusta Comta po Karla Marxe) se tím či oním způsobem zabývala právě těmito subprocesy spojenými s modernizací. Specifickým typem subprocesu modernizace je uvědomění si tohoto procesu. Lidé, tj. subjekty modernizace, si postupně uvědomují, že jejich žitý svět prochází modernizací, a vyústěním tohoto uvědomování je mimo jiné právě vznik sociologie.

Než se stručně zaměříme na některé klíčové znaky moderní společnosti, je třeba ještě vysvětlit význam pojmu modernita. Pojmy modernita a moderní společnost bývají někdy používány zaměnitelným způsobem. Avšak modernita má spíše abstraktnější význam, jelikož označuje kulturní, intelektuální a politické pozadí a rysy vznikající společenské epochy. Zahrnuje ideje či hodnoty, jako jsou racionalita, víra v pokrok, individualismus, emancipace či univerzalismus. Naproti tomu moderní společnost je realizací idejí a hodnot modernity. Jde o souhrn institucionálních nastavení, která umožňují tyto hodnoty (více či méně dokonale) realizovat. V souladu s Jürgenem Habermasem je možné v tomto

⁹ Specifický význam pojmu modernizace, který z tohoto druhého čtení také vychází, odpovídá jakési aplikované teorii modernizace, která se od padesátých let 20. století stala jedním z nástrojů nekoloniální snahy o řízení dekolonizovaných společností. Tento význam je totiž postaven na normativním (nikoliv jen analytickém) chápání pojmu modernizace, který vede k jeho paternalizující aplikaci: modernizace v tomto kontextu totiž označuje způsob „správného“ a pro většinu společností (podle zastánců této teorie modernizace) údajně relevantního vývoje, jímž všechny lidské společnosti dříve či později projdou a musejí projít. Typickým představitelem této koncepce je americký ekonom Walt Rostow, který ve své knize *Stadia ekonomického růstu* vytvořil obecný model podmínek rozvoje ekonomického růstu v rámci modernizace. Srov. Rostow, W. W., *The Stages of Economic Growth*. Cambridge: Cambridge University Press, 1960.

¹⁰ Mimočodem subprocesu individualizace se dotýká ve své teoretické reinterpretaci teorie modernizace a moderní společnosti právě Reckwitz, když ji v podstatě subsumuje pod procesy singularizace, resp. vidí ji jako projevy této základní sociální logiky.

smyslu chápat modernitu jako kulturně-intelektuální projekt, zatímco moderní společnost jako jeho institucionální realizaci.¹¹

Hlavním obecným znakem moderní společnosti v kontrastu ke společnosti tradiční je změna v základní strukturaci společnosti, což odpovídá také odlišnostem v sociálních vzorcích jednání. Pro tradiční společnost byly typické komunitní vazby v relativně malých společenstvích tvořících základní předivo sociálních vztahů postavených na intersubjektivně prožívané důvěře, kdežto pro moderní společnost jsou typické větší sociální celky, což v 19. století vrcholí vznikem národních států jako klíčové instituce politické sféry.¹² Obdobně můžeme hovořit o vzniku průmyslové společnosti, resp. o vzniku kapitalistické ekonomiky, která rapidně zlepšuje schopnost člověka zpracovávat přírodní bohatství a zároveň přispívá k proměně sociálních vztahů tím, že vede k výraznému početnímu navýšení a zvýšení významnosti společenské vrstvy námezdně pracujících.¹³ Důležitý směr úvah o modernitě, na který výrazně navazuje právě Andreas Reckwitz, nabízí pojem racionalizace, který zejména v díle Maxe Webera již od konce 19. století uchopuje proces vzniku neosobních a racionálních struktur řízení a organizace společnosti i menších sociálních jednotek, jako jsou například podniky (byrokratizace a vznik byrokracie). Proces racionalizace fundamentálně odlišuje moderní společnosti od společností předmoderních tím, že nahrazuje osobní rovinu mezilidského kontaktu neosobními pravidly tvořícími dobově inovativní strukturu společnosti.¹⁴

¹¹ Habermas, J., *The Philosophical Discourse of Modernity*. Cambridge – Oxford: Polity Press – Blackwell Publishing, 1987.

¹² V českém jazyce souhrnně např. srov. Hroch, M., *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha: Karolinum, 2023.

¹³ Tomuto tématu se vždy originálním způsobem věnuje řada myslitelů, kteří jsou klíčoví pro sociologické myšlení, počínaje Maxem Weberem a Karlem Marxem konče.

¹⁴ Jak ukazuje na mnoha místech své studie Reckwitz, není to samozřejmě tak, že by byrokratické struktury, resp. racionalizace organizace vznikla až v 17. století; novost tohoto fenoménu v této době spočívá spíše v rozsahu a intenzitě.

V části sociologického myšlení se od sedmdesátých let minulého století začíná diskutovat další fáze procesu modernizace (či přechod do nové fáze) ústící do vzniku nového podtypu či typu společnosti. Tato nová fáze je označována řadou různých termínů: od postmodernity po radikalizovanou modernitu. Není naším cílem se zde zabývat všemi koncepcemi, upozorníme jen na několik vybraných, které jsou pro nás klíčové. Je pochopitelné, že se nové koncepce objevily, protože vývoj společnosti se ve druhé polovině 20. století samozřejmě nezastavil. Mnohé trendy a dynamiky byly narušeny, zatímco jiné pokračovaly, či dokonce akcelerovaly, další trendy se objevily nově. Asi nejdůležitější je zde změna ve světě práce, jak to dokládá kupříkladu Clarkův sektorový model,¹⁵ podle kterého dochází v USA a obecně v průmyslových společnostech pozvolna již od padesátých let (u nás se tyto změny projevují později) k postupnému poklesu počtu pracujících v průmyslu (a také administrativě) a zároveň k nárůstu pracujících v terciárním (a později i kvartérním) sektoru, který zjednodušeně odpovídá službám. Tento trend zásadně ovlivnil a ovlivňuje další vývoj moderních společností.

Někteří sociologové a socioložky na základě těchto změn začali pracovat s představou, že společnost vstoupila do nové fáze vývoje, která je do nějaké míry odlišná od modernity (např. koncepce postmodernity), zatímco jiní naopak uvažují o modernizaci jako o procesu, který se nadále vyvíjí. Začneme-li na straně pomyslného spektra, která konstatuje kontinuitu procesu modernizace, jeví se jako pozoruhodná koncepce reflexivní modernizace, kam lze také řadit slavnou koncepci rizikové společnosti německého sociologa Ulricha Becka. Zastánci teorie reflexivní modernizace, k nim lze mimo jiné řadit i britského sociologa Anthonyho Giddense, v zásadě tvrdí, že nejpозději od osmdesátých let minulého století prochází moderní společnosti další, druhou fází modernizace. Zatímco první fáze modernizace (kterou označují jako prostou modernizaci) byla charakterizovaná tím, že společnost dominantně řešila svůj vztah k přírodě (to je k externím prvkům), je druhá fáze modernizace (tj. reflexivní modernizace) charakterizovaná snahou

¹⁵ Srov. Clark, C., *The Conditions of Economic Progress*. London: Macmillan, 1940.

o řešení problémů, které produkuje sám provoz moderní společnosti. Tématem se tak stávají vedlejší či nezamýšlené důsledky průmyslové výroby a s tím související nové formy sociálních nerovností a hierarchií.¹⁶

Naopak koncepce postmoderní společnosti konstatuje nástup nového typu společnosti, která se rozchází s moderní společností a modernitou. Je silně inspirována filozofickými úvahami Jeana-Françoise Lyotarda či Jeana Baudrillarda o postmodernismu a postmoderně. Tyto pojmy, dalo by se říci, označují společenskou a historickou situaci, která je charakterizována rozpadem výrazných metanarativů modernity, které měly zajišťovat progresivní vývoj společnosti. Postmoderní společnost je také charakterizována jistým zklamáním z nenaplněných příslibů modernity, přičemž jde do značné míry o výraz sebereflexe společnosti, která se ocitla v krizi. Teorie postmoderny a postmoderní společnosti vlastně anticipují (či v jistém smyslu i popisují) stav společnosti zhruba sedmdesátých a osmdesátých let 20. století. Tato teorie má velmi blízko ke koncepci společnosti postindustriální, která vychází zejména z výše popsané změny a dynamiky ve sféře práce a navazující proměně hodnot.¹⁷

Právě do tohoto prostoru sociologického myšlení vstupuje Andreas Reckwitz svou teorií, která obsahuje odlišnou analýzu současné dynamiky vývoje společnosti. Na pomyslné škále modernizace – postmoderny se kloní spíše k prvnímu vrcholu. Avšak nespokojuje se s tím, že by současnou fází modernizace, kterou lze označit za pozdní, zkoumal jen pomocí rozboru aktuálních dynamik, ale přeznačuje celou tradici

¹⁶ Srov. např. Beck, U.; Bonss, W.; Lau, Ch., *The Theory of Reflexive Modernization. Problematic, Hypotheses and Research Programme*, *Theory, Culture & Society* 20, 2003, 2, s. 1–33; Beck, U., *Riziková společnost. Na cestě k jiné moderně*. Přel. O. Vochoč. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004; Beck, U., *Vynalézání politiky. K teorii reflexivní modernizace*. Přel. B. Horyna. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007; Beck, U., Giddens, A.; Lash, S., *Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Cambridge – Malden: Polity Press, 2007.

¹⁷ Srov. Touraine, A., *The Post-Industrial Society: Tomorrow's Social History: Classes, Conflicts and Culture in the Programmed Society*. New York: Random House, 1971; Bell, D., *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. New York: Basic Books, 1973.

sociologického myšlení. Na roveň racionalizačním tlakům modernity totiž klade i své pojetí procesu kulturalizace. To jej následně dovádí k rozboru pro současnost klíčového procesu singularizace (viz výše v této knize), přičemž toto přeznačení mu dovoluje uchopit současné, dosud sociologickému uvažování spíše vzpírající se a unikající společenské fenomény.¹⁸

Současné české sociologické myšlení

Jak se sociologickou teorií obecně a s teorií modernity konkrétně pracuje současná česká sociologie? Pro pochopení stavu současné české sociologie je třeba se krátce podívat na její vývoj po roce 1989. K předlistopadovému vývoji je třeba jen zmínit, že česká, respektive československá sociologie byla po roce 1948 prakticky zlikvidována a v šedesátých letech částečně obnovena, přičemž její rozvoj zastavila normalizace, která ji podřídila ideologické kontrole a omezila na marxistický rámec. Teprve v osmdesátých letech se začala znovu metodologicky otevírat a po roce 1989 se etablovala jako plnohodnotná vědní disciplína s odpovídající institucionální podporou.¹⁹ V současnosti je většina sociologické produkce orientována na dílčí výzkumy nejrozumnějších témat: od genderových výzkumů (často v rámci kateder, které se genderu tema-

¹⁸ Náš rozbor těchto základních sociologických pojmů je na tomto místě velmi stručný a nutně redukovaný. V českém prostředí se velmi bohatému množství nejrozumnějších teorií soudobé společnosti věnoval zejména Miloslav Petrusek ve svém vrcholném díle *Společnosti pozdní doby* (Praha: Sociologické nakladatelství, 2006). Z rozsáhlé, v češtině dostupné sekundární literatury k problematice modernity doporučujeme knihu Danila Martuccelliho *Sociologie modernity*, která v originále vyšla v roce 1999 (česky viz Martuccelli, D., *Sociologie modernity. Itinerář 20. století*. Přel. P. Doležalová a J. Spoustová. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008).

¹⁹ Rozbor daného období vývoje české sociologie pokrývá rozsáhlá publikace *Dějiny české sociologie* editovaná Zdeňkem Nešporem. Srov. Nešpor, Z. R. (ed.), *Dějiny české sociologie*. Praha: Academia, 2014, s. 515–626.

ticky věnují) po výzkum sociální stratifikace či témat politické sociologie. Hojně zastoupené je i téma sociologie vzdělávání. Institucionálně je sociologie velmi solidně zajištěna: stabilně funguje Sociologický ústav, sociologie (v různých variantách a kombinacích) je vyučována na univerzitách. Sociologové a socioložky disponují kvalitním oborovým, vědeckým časopisem a také vlastním nakladatelstvím (nyní vnořeným do většího nakladatelského domu). Jsou schopni pravidelně vstupovat do veřejné debaty a část z nich má nemalý vliv na decizní sféru. Pokud bychom měli hledat nějakou slabinu, je možné ji spatřovat právě v tom, že česká sociologie postrádá autory či autorky, kteří by se snažili vypracovat zásadní sociologickou (či sociální) teorii.²⁰ Většina pokusů nějakým způsobem se přiblížit k sociální teorii v sociologii se omezuje na recepci zahraniční produkce v této oblasti. Obdobně není zrovna snadné nalézt u studií zkoumajících českou společnost sevřenější spolupráci mezi empirickým výzkumem a autonomně rozvinutou teorií.

V devadesátých letech navíc bylo – v zásadě pochopitelně – v českém sociologickém myšlení možné identifikovat jistou averzi vůči analýzám např. třídní struktury či obecně vůči terminologii, která by byla spojena s marxismem či politickou levicí.²¹ Je to dle našeho názoru do nějaké míry pochopitelná reakce na vývoj, který sociologii po roce 1948 postihl. Faktické zničení obnovující se sociologie či ideologická kontrola zbytkových pracovišť ovlivnila odpovídající generaci sociologů a socioložek tak, že nemalá část z nich zaujímala negativní postoj k čemukoliv, co by mohlo být považováno za levicové. Přičemž velká

²⁰ Jistou výjimku můžeme vidět u Jiřího Kabele, který ve své knize *Přerody* rozvíjí vlastní teorii konstituování sociálního řádu společnosti. Srov. Kabele, J., *Přerody. Principy sociálního konstituování*. Praha: Karolinum, 1998.

²¹ Dobře to ilustruje jedna z prvních polistopadových učebnic, kterou byl *Úvod do sociologie* od Jana Kellera, jež poprvé vyšla v roce 1991. V ní v podstatě nenajdeme zmínku o Marxovi, přičemž o sociálních třídách se dozvídáme spíše okrajově. Marxovu myšlení se Keller následně věnuje až ve svých *Dějínách klasické sociologie*, které poprvé vycházejí v roce 2004. Srov. Keller, J., *Úvod do sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1991; též, *Dějiny klasické sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004.

část standardní západní produkce v sociologii či v sociologické teorii samozřejmě plnohodnotně čerpá z marxistických zdrojů; nezdráhá se například používat pojem sociální třída.

V polistopadové sociologii můžeme identifikovat sympatie ke koncepci postmoderny, a to mimo jiné proto, že indukuje konec velkých vyprávění. To v důsledku může vést k tendenci podporovat spíše parciální studie. Dlouhodobým důsledkem této zdrženlivosti je podle nás právě to, že v české sociologii chybí výraznější pokus o svěbytnou sociologickou teorii společnosti a také nižší zájem o publikace studií, které takové teorie nabízejí. Sám provoz společenských věd vede v poslední dekádě k akcentování vlastních výzkumných výstupů a menší podpoře vydávání překladů zahraničních publikací. To má jistou nepopiratelnou logiku související s individuálními kariérami mladých vědců a vědkyň. Nicméně pro rozvoj společenských věd obecně je recepce zahraničních poznatků základním předpokladem formulace vlastních koncepcí. Překladová literatura navíc napomáhá kultivovat porozumění současnému stavu poznání, výuku oborů a pojmosloví v českém jazyce. Rezignace na uvádění zásadních děl do českého jazykového kontextu pomocí překladů by mohla dlouhodobě vést k zakrňování rozvoje společenských věd. Obzvláště zatěžující je takováto informační blokáda pro podporu natolik komplexní činnosti, jakou je rozvoj sociální (či sociologické) teorie.

Právě toto místo by měla pomoci alespoň částečně zaplnit i publikace Reckwitzovy teorie. K typu analýz, které Reckwitz zahrnuje do své teorie, bychom mohli přiřadit jednu z mála komplexnějších analýz rozvrstvení české společnosti po roce 2010,²² kterou přinesl tým realizu-

²² Velice komplexní analýzu české společnosti nabídl tým kolem Milana Tučka v rozsáhlé studii *Dynamiky české společnosti* a publikoval ji v roce 2003. Jednalo se o pokus analyzovat českou společnost po deseti letech transformace od roku 1989. Jde o velmi rozsáhlou studii, na které spolupracovalo mnoho výzkumníků a výzkumnic. Studie pokryla celou šíři společenských jevů od demografických změn přes změny v oblasti vzdělanostní struktury po proměny sociálních nerovností. V mnoha rysech v ní nelze nevidět obdobný pokus, jakým byla studie o československé společnosti týmu Pavla Machonina z roku 1969. Srov. Tuček, M. (ed.), *Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003.

jící projekt Českého rozhlasu z roku 2019, na jehož základě vyšla zpráva *Rozdělení svobodou*.²³ Tento projekt je výjimečný jednak tím, že pro výzkum české společnosti využil předně analytický nástroj *třídy*, a pak také tím, že třídu nevymezuje úzce jen jako postavení dané vzděláním, příjmem nebo profesí, což představovalo do té doby v zásadě maximum toho, jak část české postkomunistické sociologie domněle zdiskreditovanou kategorii třídy konceptualizovala.²⁴ Autorský kolektiv v tomto bodě navázal na vynikající studii sociální stratifikace britské společnosti, kterou po roce 2010 publikoval tým pod vedením britského sociologa Michaela Savage.²⁵ Podobně jako britští analytici i český tým pracoval s konceptem třídy jako s mnohovrstevnatým balíčkem společných charakteristik od příjmu a majetku přes druhy osvojených kompetencí až po sociální a kulturní kapitál (metodologie obou výzkumů se nechala výrazně inspirovat francouzským sociologem Pierrem Bourdieu a jeho koncepcí kapitálů). Velkou zásluhou tohoto výzkumného projektu navíc je, že se jak koncept třídy, tak pojmy sociální a kulturní kapitál vůbec v Česku dostaly do širšího povědomí. Bez nich by totiž rozdíly v životních podmínkách a v důsledku i v postojích ke společenským otázkám bylo jen sotva možné pochopit.

Základní korpus zjištění o sociální stratifikaci české společnosti 30 let po roce 1989 konstatuje, že Česko je rozděleno do celkem šesti různých tříd, které dále řadí do tří typů tříd (nižší, nižší střední a vyšší střední). Nejvyššími třídami jsou zajištěná střední třída (22,1 % po-

²³ Prokop, D.; Tabery, P.; Buchtík, M.; Dvořák, T.; Pilnáček, M., *Rozdělení svobodou. Česká společnost po 30 letech*. Praha: Radioservis, 2019.

²⁴ Jistou výjimkou je už zmíněná rozsáhlá studie týmu Milana Tučka z roku 2003, v níž se s kategorií třídy pracuje v mezinárodním srovnání standardně. Stejně tak nalezneme i jiné studie, které s tímto konceptem pracují (např. Katrňák, T., *Třídní analýza a sociální mobilita*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005) či Katrňák, T.; Fučík, P., *Návrat k sociálnímu původu. Vývoj sociální stratifikace v letech 1989 až 2009* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010), avšak těmto studiím se příliš nepodařilo proniknout do veřejného diskurzu a ovlivnit jeho podobu.

²⁵ Savage, M. et al., A New Model of Social Class? Findings from the BBC's Great British Class Survey Experiment, *Sociology* 47, 2013, 2, s. 219–250.

populace) a nastupující kosmopolitní třída (11,9 %), které se liší tím, že zajištěná třída se opírá spíše o majetek, zatímco nastupující třída spíše o příjem a sociální kapitál.²⁶ Největší podíl obyvatelstva spadá do prostřední triády společenských tříd: tradiční pracující třída (14,4 %), třída místních vazeb (11,8 %) a ohrožená třída (22,2 %). Poslední třídou v tomto schématu je strádající třída (17,6 %). Poslední dvě třídy je možné považovat za vrstvy, ze kterých se nejčastěji rekrutují chudí či ti, co jsou ohroženi chudobou. Jestliže pojmu elita (se kterým Michael Savage a jeho tým při analýze britské společnosti pracují) se čeští autoři dotýkají jen letmo, pak pojem prekariát úplně ignorují. I v tom je možné identifikovat výše naznačenou teoretickou odtaziťost české sociologie od pojmů, termínů a konceptů, které jsou v zahraničním sociologickém myšlení a výzkumu běžně používány a mají v sobě určitou marxistickou konotaci. Záběr tohoto výzkumného projektu je jistě ambiciózní, neboť nad rámec identifikace celkem šesti tříd obsahuje i kratší exkurz směřující k rozboru, jak se samo postavení ve společnosti odráží v postojích k nejrůznějším tématům a způsobům jejich artikulace. Nicméně součástí této studie, na rozdíl od té Reckwitzovy, není hledání abstraktnějších sociálních principů daných podobou společnosti jako celku. Můžeme tedy jen odhadovat, že by většina českých hůře postavených či tradičněji ukotvených tříd z hlediska svého vztahování se ke světu vyznávala za centrální princip tzv. normalitu, zatímco naši *nastupující kosmopolitní třídu* by bylo možné postavit naroveň Reckwitzově *nové střední třídě*, která je dominantně spojena právě se singularizací. Převaha vysokého sociálního a zejména pak kulturního kapitálu v kombinaci s nižším věkem příslušníků *nastupující kosmopolitní třídy* (což s sebou již do velké míry přináší globalizovanou a také přirozeně digitalizovanou životní zkušenost), tak jak o tom hovoří česká studie, by to každopádně naznačovaly. Samozřejmě jde o věc perspektivy; do určité míry je možné konstatovat, že singularizace se v nějaké míře může

²⁶ Z těchto dvou vyšších tříd se podle autorů rekrutují příslušníci elit, které odhadují na 0,5 až 1 % dospělé populace. Prokop, D.; Tabery, P.; Buchtík, M.; Dvořák, T.; Pilnáček, M., *Rozdělení svobodou*, s. 17.

týkat většiny členů středních vrstev, kam podle této české studie spadá drtivá část české společnosti. Bylo by však z výzkumného hlediska mimořádně zajímavé Reckwitzovy hypotézy v českém prostředí detailněji otestovat, přemýšlet nad tím, zda se za rozdílnými životními styly také neskrývají rozdílné abstraktnější aspirace a principy: totiž hlavně „nevychovávat“ na straně jedné a být co nejedinečnější (tj. singulární) a autenticky se realizovat na straně druhé.

Podobně jako v Reckwitzově studii – i když pravděpodobně méně než v českém kontextu, protože příjmové a majetkové poměry v Německu jsou obecně příznivější a tamní sociální a bytová politika je komplexnější – je i zde otázkou, nakolik je jedinečnost (singulárnost) životních stylů a trajektorií nastupující kosmopolitní třídy skutečně výsledkem svobodné volby, a nakolik je naopak podmíněna sdíleným pozdně kapitalistickým imperativem. Zmíněný výzkum české společnosti přitom výslovně zdůrazňuje nedobrou majetkovou situaci nastupující kosmopolitní třídy. Ta by totiž mohla být – alespoň částečně – také důsledkem onoho nedostatku prostředků a nejistoty ohledně základních životních potřeb, jako jsou bydlení nebo pracovní kariéra. Anebo se obojí, postmoderní singularistický hodnotový rámec a postkapitalistická materiální prekarita, někdy prostě příhodně doplňují? Otázkou tak kupříkladu je, zda členové nastupující kosmopolitní třídy, kteří často opouštějí větší města a stěhují se do různých substandardních objektů (např. tzv. *tiny housů*), nejsou ovlivněni sociální logikou singularity. Nebo je to prostě jedna ze strategií k obstarání toho, s čím zajištěná střední třída nemá sebemenší problém, tedy vlastního bydlení? Materiální motivace k hledání různých alternativ bydlení jsou často překrývány narativem o atraktivním, neotřelém přístupu, což by moc singularistického imperativu jen potvrzovalo. Ačkoli nemusí být prvotním hybatelem, může hrát v odůvodňování jinak motivovaných strategií klíčovou roli, a tím je i legitimizovat. V roce 2024 si Ministerstvo práce a sociálních věcí nechalo zpracovat výzkum spokojenosti obyvatel ČR s otázkou bydlení. Základní závěr této studie říká: „... česká veřejnost je se situací v oblasti bydlení v ČR spíše nespokojena. Spokojenost vyjadřuje 31 %, nespokojenost 41 %, zbývajících 28 % má neutrální postoj. Podstatný vliv na spokojenost se situací v oblasti bydlení v ČR má osobní bytová situace

občanů a jejich vnímání vlastní životní úrovně.²⁷ Nejde však o nijak překvapivé závěry, bydlení je jedním z největších problémů v Česku a dotýká se hlavně chudší části obyvatelstva.

V Reckwitzově analýze jde o konflikty, které rozdílné pojetí základní životní ambice plodí jak v obyčejném každodenním soužití, tak i v politice, spíše okrajově. Reckwitz se soustředí zejména na důkladný popis pozdně moderního přerodu těchto ambic včetně širšího společenského kontextu, což ostatně i odpovídá sociologickému vymezení jeho práce. Zároveň je tato otázka zásadní pro konkrétnější uplatnění jeho poznatků pro političtější společenskou diagnózu a snad i pro vládnutí v současných západních společnostech. Do jaké míry se Reckwitzem popisované štěpení mezi různými společenskými třídami v závislosti na tom, zda usilují o zapadnutí a normalitu, či o jedinečnost a viditelnost, promítá do širší, přinejmenším pocítované (nutno dodat, že v době psaní knihy, tj. před rokem 2017, ještě ne tak palčivě) polarizace společnosti s hmatatelnými politickými důsledky?

Za hranicemi Reckwitzovy teorie

Otázka společenské polarizace, tedy zda skutečně společností prochází konfliktní linie, která ji ve všech stěžejních otázkách rozděluje na dvě stále stejné části nacházející se zároveň vždy spíš u extrému než u středu, byla o několik let později v centru pozornosti jiného německého týmu sociologů kolem Steffena Maua.²⁸ Jejich kvantitativní a kvalitativní výzkum, k velkému překvapení, žádnou takovou polarizaci pro německou společnost nepotvrdil. Ve zkratce se ukázalo, že postoje k různým otázkám vytvářejí proměnlivé koalice, a celkově, že ve společnosti je daleko větší shoda než neshoda. Jako důvod pocítované polarizace pak

²⁷ PPM factum research, *Názory veřejnosti na otázky bydlení. Závěrečná zpráva z kvantitativního výzkumu veřejného mínění*. MPSV, 2024, s. 5.

²⁸ Mau, S.; Lux, T.; Westheuser, L., *Triggerpunkte. Konsens und Konflikt in der Gegenwartsgesellschaft*. Berlin: Suhrkamp, 2023.

výzkumníci identifikují spíše cílené rozdmýchávání konfliktů některými politickými aktéry, pomocí tvrzení, která jsou pro lidi instinktivně citlivá, než opravdový postojový spor. Jedním z takových citlivých bodů je právě i otázka *normality*, přičemž ty části společnosti, které normalitu pokládají za důležitou kategorii, budou reagovat podrážděně, pokud budou cokoli považovat za její potenciální ohrožení. Tento výzkumný tým zároveň, podobně jako Reckwitz, lpění na normalitě přisuzuje hlavně hůře postaveným vrstvám, které často ve svém životě nemají jiné příležitosti. Zároveň však ve společnosti existují také vrstvy, a zde se přímo nabízí překryv s Reckwitzovou novou střední třídou, pro něž odkaz na ohrožení normality žádnou hrozbu nepředstavuje, ale třeba platí dokonce opak: možná po žádné normalitě netouží, ale naopak touží po výjimečnosti (změně, výzách apod.).

Reckwitzových tezí se pak Mauův tým dotýká v ještě jednom zajímavém kontextu. Uvádí totiž, že přijetí existence a práva na existenci lidí z LGBTQ+ komunity majoritou již samo o sobě není v Německu předmětem sporu, jelikož je v principu již akceptována. Co však může vyvolávat dojem polarizace, jsou rozdílné představy o tom, jak se má tato akceptace projevit. Zatímco jedni – s ohledem na Reckwitzovu analýzu bychom mohli říct, že půjde pravděpodobně o všechny vrstvy společnosti kromě nové střední třídy – považují za vrchol přijetí chovat se k někomu jako ke každému jinému a na jakékoli rozdíly vůbec nepoukazovat, avantgarda zaměřená na jedinečnost naopak za opravdové uznání považuje oslavování diverzity a unikátního životního stylu. Podobný stav v Česku naznačuje například výzkumná zpráva *Postoje veřejnosti k právům homosexuálů* ze srpna 2025, kde v otázce, zda respondenti souhlasí nebo nesouhlasí se zavedením práv pro homosexuály, neklesl souhlas (varianty odpovědí rozhodně ano a spíše ano) s konkrétními právy pod 60 %.²⁹

²⁹ U práva na uzavření registrovaného partnerství činí tento kumulovaný souhlas 85 %, u práva na adopci dětí partnera či partnerky 81 %, u práva adoptovat děti z „ústavu“ 66 %, přičemž nejméně je to 64 % u práva uzavřít sňatek. Viz Marek, M., *Postoje veřejnosti k právům homosexuálů – květen/červen 2025*. CVVM, Sociologický ústav AV ČR, 2025, s. 2.

Otázkou zůstává, zda je taková povaha konfliktu pro jeho usmíření či nalezení kompromisu vlastně užitečnější, než kdyby šlo o dichotomii přijetí versus odmítnutí. Reckwitz pro německý kontext podotýká, že veřejný diskurz ovlivňují spíše představy nové střední třídy, protože právě z ní se rekrutují společenské a politické elity, čímž se odlišné životní aspirace dostávají do defenzivy. V české společnosti je *nastupující kosmopolitní třída* pravděpodobně jak méně početná, tak i méně vlivná než nová střední vrstva v Německu. Její vliv na diskurz a představy normality je tak patrně menší, nicméně podobný typ konfliktu přesto známe i u nás. Otázkou tak je, zda by pro klidné řešení konfliktů pomohlo na straně zúčastněných aktérů uvědomění toho, že zčásti může jít jen o jiné představy o podobě přijetí (akceptace), nikoliv o samu věc přijímání. Anebo zakládají Reckwitzem identifikované protichůdné principy obecnosti a singulárnosti nakonec stejně intenzivní a obtížně řešitelný problém, jako kdyby šlo o konflikt přímo o jádro věci?

V každém případě obě studie, primárně analyzující německou společnost, poskytují cenné podněty pro vědeckou analýzu a snad i politické uchopení konfliktů v současné společnosti. Jdou daleko nad rámec zjednodušených představ o tom, že konflikty probíhají po striktně věcných liniích (rozdělujících údajně českou společnost na jakési Česko A a Česko B). Jde o mnohem subtilnější faktory a širší společenský kontext; o promítnutí vlastní životní zkušenosti v závislosti na společenském postavení, o obecnější hodnotící měřítko a životní principy, o rétoriku, kterou jsou jednotlivé sporné věci rámovány.

Pro český kontext přinesl podobné zjištění výstup kvalitativního výzkumu *Jedna společnost → různé světy*³⁰ identifikující v české společnosti tři základní postojové skupiny: pozitivní, kritické a střed mezi nimi. Ukázal, že při pozorném rozboru jednotlivých postojů mají všechny svou logiku i legitimitu – a to ačkoli se obojí často, zejména kritickým skupinám, odpírá. Příčina tkví pravděpodobně hlavně v tom, že postoje

³⁰ Buchtík, M.; Eichler, P.; Kopečný, O.; Smejkalová, K.; Uhrová, J., *Jedna společnost → různé světy: poznatky kvalitativní studie o fragmentarizaci české společnosti*. Praha: Friedrich-Ebert-Stiftung – Masarykova demokratická akademie, 2021.

těchto skupin prochází u pozitivních přes jejich vlastní filtr, jenž dodává sdělením i steskům úplně jiný interpretační rámec, někdy dokonce i jiný význam jednotlivým slovům.

Na těchto příkladech jsme chtěli ukázat, že již nyní je možné v českém sociologickém výzkumu identifikovat konkrétní studie a práci celých týmů, které pokrývají témata, jež jsou příbuzná těm Reckwitzovým. V další části chceme navrhnout uchopení jednoho tématu, u kterého by tato teorie – jak jsme přesvědčení – mohla napomoci k novému porozumění.

Resilience (odolnost) perspektivou teorie společnosti singularit

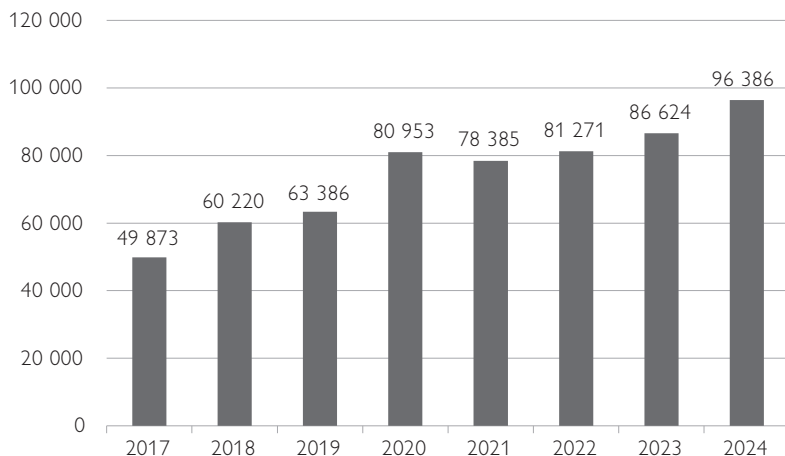
V této části se chceme věnovat tématu, pro které může být teorie společnosti singularit Andrease Reckwitze zvláště přínosná. Zaměřujeme se na problém sociální (či obecné) resilience (odolnosti), což je v posledních letech poměrně časté téma jak ve vědeckém diskurzu, tak ve veřejné diskusi. Například mezi lety 2017 a 2024 vidíme jasný nárůst výskytu použití slov resilience a odolnost v tisku, televizi, rozhlasu, internetových médiích, podcastech, newsletterech – viz grafy č. 1 a 2. V těchto grafech lze jasně identifikovat nárůst frekvence užití slov odolnost a zejména resilience v roce 2020, což zjevně souvisí s pandemií onemocnění covid-19.

Kromě toho je možné identifikovat zvýšený zájem o koncept resilience i v politické a decizní sféře.³¹

³¹ Na úrovni Evropské unie stojí za pozornost hlavně dočasný program *The Recovery and Resilience Facility* zformulovaný v reakci zejména na pandemii onemocnění covid-19. V Česku je zformulován Národní plán obnovy, který právě představuje národní plán odolnosti a obnovy a řídí využívání financí daných výše zmíněným plánem EU. Srov. Úřad vlády ČR, Národní plán obnovy. In: *Národní plán obnovy*, 2023 [online, cit. 15. 8. 2025]. Dostupné na: <https://planobnovy.gov.cz/>; European Commission, The Recovery and Resilience Facility. In: *The Recovery and Resilience Facility*, 2021 [online, cit. 15. 8. 2025]. Dostupné na: <https://commission.europa.eu/business-economy-eu->

Graf č. 1

Frekvence užití slova odolnost v médiích v letech 2017 až 2024 v Česku

Zdroj: Newton Media, *Analýza výskytu slova odolnost v českých médiích, leden 2017 – srpen 2025* [online]. Praha: Newton Media, 2025. Dostupné na: <https://www.newtonmedia.cz/>.

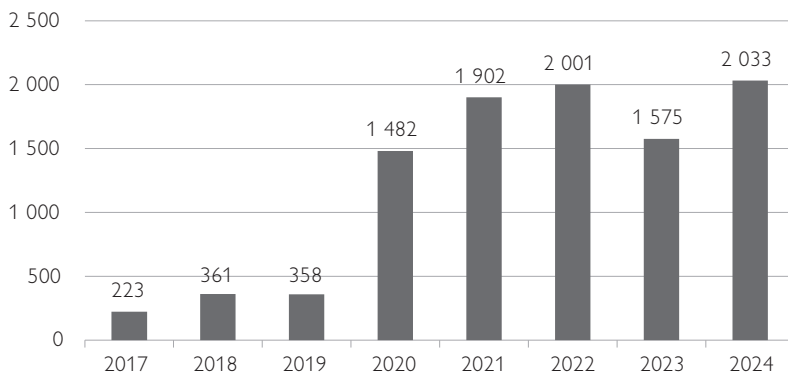
Resilience je pojem bez jednotné definice, který se prosazuje (v českém kontextu) zejména v psychologii, ale také v dalších humanitních a společenských vědách.³² Resilience díky této své nejednoznačnosti splňuje definiční znaky tzv. bytostně sporných pojmů (*essentially contested concepts*), o jejichž význam se ve společnosti vede neustálý politický střet.³³ Právě nyní jsme svědky takového střetu. Jelikož se pojem nezdá ob-

ro/economic-recovery/recovery-and-resilience-facility_en/. Nicméně v současné době (srpen 2025) zájem o koncept resilience na úrovni evropských politik spíše klesá. Viz Joseph, J., Juncos, A. E., Conceptual Politics and resilience-at-work in the European Union, *Review of International Studies* 50, 2024, 2, s. 373–392.

³² Ponechme nyní stranou přírodní vědy, ze kterých se rozšířil do společenských věd nejpozději v sedmdesátých letech 20. století.

³³ Gallie, W. B., *Essentially Contested Concepts*, *Proceedings of the Aristotelian Society*, 1955–1956 56, 1956, s. 137–198.

Graf č. 2:

Frekvence užití slova *resilience* v médiích v letech 2017 až 2024 v Česku

Zdroj: Newton Media, *Analýza výskytu slova resilience v českých médiích, leden 2017 – srpen 2025* [online]. Praha: Newton Media, 2025. Dostupné na: <https://www.newtonmedia.cz/>.

jevuje i v politických diskusích či ve veřejném diskurzu, není otázka toho, jak budeme *resilienci* pojímat, nevýznamná.

Podle politického geografa Kevina Groova je *resilience* „... popisným pojmem, hraničním objektem, ideologií, diskurzem, metaforou, způsobem vládnutí, režimem pravdy, idiomem, a ... a ... *Resilience* je tím vším (a ještě více) právě proto, že jde o abstraktní vztah mezi lidmi, prostředím a technologiemi, který byl aktivován v konkrétních kontextech a debatách za účelem dosažení účinků, které pak zpětně připisujeme popisnému pojmu, hraničnímu objektu, ideologii, diskurzu, metafoře a tak dále.“³⁴ Takto vymezený pojmový prostor je pochopitelně otevřený různým výkladům a interpretacím. Pro lepší orientaci v různých podobách, kterých definice *resilience* nabývá, je podle Philippa Bourbeaua třeba vnímat genezi pojmu *resilience* nelineárně, přičemž při takovém

³⁴ Grove, K., *Resilience*. London – New York: Routledge, 2018, s. 20–21.

chápaní vyniknou čtyři hlavní zdroje pojmu resilience: psychologie, sociální práce, inženýrství a ekologie nebo socio-ekologické myšlení.³⁵

Z tohoto základního vymezení vychází i pojetí kanadského psychologa Michaela Ungara, který je editorem rozsáhlé publikace o multisystémové resilienci, která si klade za cíl uchopit toto téma v celé šíři – od psychologie přes vzdělávání až po problematiku sociální práce. Jeho pojetí tak nabývá velmi praktického rozměru. Resilience má podle něj „... mnoho různých definic, ale všechny zdůrazňují stejný posun v zaměření od selhání a chaosu k procesům zotavení, adaptace nebo systémové transformace před, během a po vystavení nepříznivým vlivům.“³⁶ Tím se dostáváme k asi nejpersvědčivějšímu vymezení sociální resilience, která spočívá na specifickém pojetí adaptace různých prvků ve společnosti: od jedince po její celek.³⁷ Na resilienci je tedy možné nahlížet jako na vlastnost daného systému (řečeno jazykem systémové teorie), která popisuje nejenom jeho schopnost zachovávat se, ale také se zotavovat a rozvíjet i v podmínkách krize.

Zde námi zvolený popis genealogie pojmu resilience není jistě vyčerpávající,³⁸ ale přesto není překvapivé, že se s tímto mnohoveštevnaným pojmem pojí i jeho určitá kritika. Část odborníků a odbornic³⁹ se domnívá, že se jedná vlastně o neoliberální koncept, anebo upozorňuje,

³⁵ Bourbeau, P., A Genealogy of Resilience, *International Political Sociology* 12, 2018, 1, s. 19–35.

³⁶ Ungar, M. (ed.), *Multisystemic Resilience: Adaptation and Transformation in Contexts of Change*. New York: Oxford University Press, 2021, s. 6.

³⁷ Necháváme nyní stranou jemné nuance, které pro vymezení resilience přináší sociálně-ekologické myšlení, které upozorňuje, že systémy (např. ekologické) jsou resilientní tehdy, když jsou schopny zachovat svoji základní funkčnost, avšak zároveň se změnit. Tím se resilience odlišuje od robustnosti (systému).

³⁸ Pro hlubší analýzu pojmu resilience srov. Walker, J.; Cooper. M., Genealogies of resilience: From systems ecology to the political economy of crisis adaptation, *Security Dialogue* 42, 2011, 2, s. 143–160.

³⁹ Mezi nejzajímavější patří asi Mark Neocleous, který spojuje koncept resilience (a sociální požadavky, které z ní vycházejí) se sekuritizací sociálního života (dokládá to na rozboru politických dokumentů, tedy různých *policy papers*). Resilience podle něj v podstatě požaduje přizpůsobení jedinců a jejich flexibilizaci. Brad Evans a Julian

že neoliberální čtení pojmu resilience přinejmenším převládá v našich sociálně sdílených diskurzích.⁴⁰

Pokud bychom se zaměřili na české prostředí, resilienci (či odolností) se na obecné úrovni v oblasti společenských věd v Česku zabývá v posledních letech zejména filozofka Alice Koubová, jež mimo jiné navazuje na zmíněného Michaela Ungara či francouzského psychiatra a neurologa Borise Cyrulnika. Koubová společenskou odolnost (resilienci) v knize *Odolná společnost* vymezuje pomocí vztahu jedince k vlastní moci, resp. bezmoci. „V myšlení resilience jde o to, „za jakých podmínek“ může společnost zůstat otevřená a akceschopná navzdory velmi složité situaci. Prožitek, že společnost není bezmocná, i když je zároveň v krizi, totiž představuje východisko pro možná nečekaná a tvořivá řešení.“⁴¹ Dále v textu Koubová vymezuje sedm podmínek takového prožitku, mezi které patří zejména transformace trestající kultury v netrestající kulturu, základní sociální bezpečí, emocionalita jako součást racionality, kultivace prožívání institucionální moci a řízení lidí prostřednictvím etického leadershipu. Ve svém textu *Which Resilience?* z roku 2024 Koubová k vymezení multisystémové resilience uvádí, že ta „... uznává, že řešení nepříznivých situací často vyžaduje nejen podporu obětí, ale především provedení hlubokých systémových změn. Multisystémový

Reid analyzují resilienci jako klíčový prvek neoliberálního vládnutí, jelikož resilience podle nich vyžaduje, aby občané přijali nejistotu jako v zásadě neměnný stav a adaptovali se. A konečně David Chandler tvrdí, že resilience je součástí nového způsobu vládnutí skrze komplexitu, kde se od jedinců v zásadě požaduje seberegulace a adaptace. Srov. Chandler, D., *Resilience: The Governance of Complexity*. London: Routledge, 2014; Evans, B.; Reid, J., *Resilient Life: The Art of Living Dangerously*. Cambridge – Malden: Polity Press, 2014; Neocleous, M., *Resisting Resilience, Radical Philosophy*, 2013, č. 178, s. 2–7.

⁴⁰ Několika vybraným charakteristikám neoliberálního pojetí politické resilience (tedy úžejí vymezené) se věnuje kniha dvou ze tří autorů této studie (Jan Bíba, Ondřej Lánský), kde se snažíme nabídnout jiné než právě neoliberální čtení politické resilience. Srov. Bíba, J.; Lánský, O., *Politická resilience za hranicemi neoliberalismu*. Praha: Karolinum, 2025.

⁴¹ Koubová, A.; Baronová, B., *Odolná společnost. Mezi bezmocí a tyranií*. Praha: Wo-men ve spolupráci s Filosofickým ústavem AV ČR, 2023, s. 415.

přístup je tedy výslovně normativní a odpovídá na praktickou otázku, jak vytvořit dostatečně dobrý život v neideálním světě, což také implikuje důkladnou diskusi o změně norem společnosti tak, aby poskytovala jednotlivcům lepší životní podmínky.⁴²

Může být Reckwitzova teorie nápomocná pro vyjasnění konceptu resilience? Pokud se na řečené podíváme její optikou, lze konstatovat, že se koncept resilience zjevně může pohybovat ve dvou problematických kontextech, které mohou vést k jeho reduktivnímu použití. Jedním z nich je přílišná psychologizace a druhým nedostatečné pojetí sociální jako klíčové sféry lidského života. Základní tezí teorie společnosti Andrease Reckwitze je, že současná, tj. pozdní modernita výrazně přechází v rovině klíčových komponent své sociální logiky od důrazu na obecné (tj. standardizaci, masovou kulturu, univerzalizmus) ke zdůraznění singulárního (tj. autenticity, výjimečnosti, unikátnosti). Jak jsme viděli výše, je důležité mít na paměti, že obě tyto logiky (obecné versus jedinečné, singulární) byly přítomny ve společnosti vždy, ale jejich rozsah a podoba se proměňují. Zatímco klasická modernita byla dominantně spojena s logikou obecnosti, ta současná čerpá spíše (či dokonce výrazně) z jedinečnosti. Na tento základní trend pozdní modernity se lze dívat i tak, že v procesu singularizace můžeme spatřovat také narůstající krizi obecného. To se projevuje několika způsoby, které Reckwitz popisuje ve své analýze. Jedním z nich je, že krize obecnosti nutně oslabuje sdílené rámce solidarity a univerzálnosti, které jsou postaveny právě na obecném, tj. na opaku jedinečného. Narušené rámce solidarity oslabují základní kohezi společnosti a každá nastupující krize se v tomto rámci jeví tak, že může společnost zničit.⁴³ Proto se současná společnost snaží řešit otázku, jak přestat krize; jak je překonat při za-

⁴² Koubová, A., Which Resilience? Thinking Democratic Subjectivity in the Polycrisis, *FILIZOFIA* 79, 2024, 10, s. 1131.

⁴³ V současných diskusích se pro vzájemně propojené a posilující se krize používá k popisu naší současné situace termín polykrize. Srov. Lawrence, M.; Janzwood, S., Homer-Dixon, T., *What Is a Global Polycrisis? Version 2.0*. Cascade Institute, 2022 [online, cit. 11. 7. 2023]. Dostupné na: <https://cascadeinstitute.org/technical-paper/what-is-a-globalpolycrisis/>.

chování svého vlastního fungování – což je přesně ten nejobecnější význam pojmu sociální resilience. Avšak nezřídka používají takové pojetí resilience, které je v důsledku vládnoucího singularistického diskurzu formováno politicko-neoliberálními představami o světě. Proto tak výrazně dominuje psychologická perspektiva, stále znovu a znovu se objevují rady směřující k tomu, aby jedinci získali adekvátní schopnosti a dovednosti směřující k jejich vlastní odolnosti. Společnost je následně celkem tvořeným – v ideálním případě – odolnými jedinci. Ti mají být základem pro překonání krizí a nestability. I při nejlepší snaze se této perspektivě vyhnout je dostředivá síla obecného resilienčního diskurzu, který odpovídá logice singularity, velmi silná a nutí analytiku a analytičky nakonec k pojetí, u kterého se objevuje redukované a nedostatečné uchopení sociální sféry.

Koncepce společnosti singularit především vysvětluje tuto pojmovou operaci. Důraz na jedince a jeho schopnosti je i v tomto bodě, zjednodušeně řečeno, výrazem procesu singularizace. Pokud má Reckwitz pravdu, má tato sociální dynamika obdobný vliv, jako měla raná modernita na aktéry, které zasáhla. Sociologické myšlení rané modernity bylo pod masivním tlakem sil, které se snažilo pochopit. Resilienční myšlení je pod podobným tlakem a probíhající diskuse na tomto poli to dokazují.

Druhým podnětem, který teorie společnosti singularit může resilienčnímu myšlení poskytnout, je nabídnout prostor, kde dojde k přeznačení významu sociální resilience. Ta by měla být definována (a dále operacionalizována) s ohledem na dynamický vztah mezi sociální logikou zobecňování a sociální logikou singularizace. Reckwitz přesvědčivě ukazuje, že společnost (a to i v současné fázi) je vždy souhrou obou těchto logik v určitém poměru. Resilienci společnosti je třeba mnohem více postavit na silnějším pojetí společnosti či komunit, které nebude v rovině vymezení závislé na jedincích. Odolnost společnosti je potom následně třeba chápat především a primárně jako vlastnost systému (komunit, společnosti), a nikoliv jedince, což je z hlediska komplexity jeho nejnížší složka. Pokud se strategie a politiky soustředí na jedince, nutně upadají do neoliberálního politického diskurzu, který přenáší odpovědnost na jedince, přičemž nejsilněji tato odpovědnost dopadá na ty nejzranitelnější. Může to znít banálně, ale cesta vedoucí k posílení

společenské resilience vede od sdílených institucí přes solidární mechanismy až ke všezahrnující kolektivní resilienci. Marxovými slovy, je třeba postavit současné pojetí resilience z hlavy na nohy, tj. systematizovat pojetí sociální, které je prvním předpokladem resilientní společnosti.

Místo závěru

Kniha Andrease Reckwitz je analýzou moderní společnosti, která nemá za cíl jen rozbor současného vývoje, ale také tvořivě přeznačuje dosavadní pojetí modernizace. Nabízí rámec pro sociologické analýzy klíčových témat současných společností, Česko nevyjímaje. Rámec teorie společnosti singularit nabízí ucelenou výkladovou matici pro polarizaci společnosti, kulturní války i změny v oblasti demokracie, které jsou běžně pojímány jako její krize.

Svým rozбором konceptu resilience jsme chtěli demonstrovat tento potenciál, který v Reckwitzově teorii vidíme. Resilience (odolnost) je jedním z dominantních narativů decizní sféry, který ovlivňuje nastavení společnosti v současné době. V éře, v níž bude třeba řešit geopolitické konflikty, klimatickou krizi či narůstající nerovnosti, může takto ambiciózní teorie společnosti nabídnout lepší porozumění všem klíčovým problémům dneška, protože otevírá nové porozumění současnému stavu procesu modernizace.

Zdroje

- Beck, U., Ulrich. *Riziková společnost. Na cestě k jiné moderně*. Přel. O. Vochoč. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004.
- Beck, U., *Vynalézání politiky. K teorii reflexivní modernizace*. Přel. B. Horyna. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007.
- Beck, U.; Bonss, W.; Lau, Ch., The Theory of Reflexive Modernization. Problematic, Hypotheses and Research Programme, *Theory, Culture & Society* 20, 2003, 2, s. 1–33.

- Beck, U.; Giddens, A.; Lash, S., *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Cambridge – Malden: Polity Press, 2007.
- Bell, D., *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. New York: Basic Books, 1973.
- Bíba, J.; Lánský, O., *Politická resilience za hranicemi neoliberalismu*. Praha: Karolinum, 2025.
- Bourbeau, P., A Genealogy of Resilience, *International Political Sociology* 12, 2018, 1, s. 19–35.
- Buchtík, M.; Eichler, P.; Kopečný, O.; Smejkalová, K.; Uhrová, J., *Jedna společnost → různé světy. Poznatky kvalitativní studie o fragmentarizaci české společnosti*. Praha: Friedrich-Ebert-Stiftung – Masarykova demokratická akademie, 2021.
- Clark, C., *The Conditions of Economic Progress*. London: Macmillan, 1940.
- European Commission, The Recovery and Resilience Facility. In: *The Recovery and Resilience Facility* [online]. 2021 [cit. 15. 8. 2025]. Dostupné na: https://commission.europa.eu/business-economy-euro/economic-recovery/recovery-and-resilience-facility_en/.
- Evans, B.; Reid, J., *Resilient Life. The Art of Living Dangerously*. Cambridge – Malden: Polity Press, 2014.
- Gallie, W., B., Essentially Contested Concepts, *Proceedings of the Aristotelian Society* 56 (1955–1956), s. 167–198.
- Grove, K., *Resilience*. London – New York: Routledge, 2018.
- Habermas, J., *The Philosophical Discourse of Modernity*. Cambridge – Oxford: Polity Press – Blackwell Publishing, 1987.
- Hroch, M., *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha: Karolinum, 2023.
- Chandler, D., *Resilience: The Governance of Complexity*. London: Routledge, 2014.
- Joseph, J.; Juncos, A. E., Conceptual Politics and resilience-at-work in the European Union, *Review of International Studies* 50, 2024, 2, s. 373–392.
- Kabele, J., *Prerody. Principy sociálního konstituování*. Praha: Karolinum, 1998.
- Katrňák, T., *Třídní analýza a sociální mobilita*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005.

- Katrňák, T.; Fučík, P., *Návrat k sociálnímu původu. Vývoj sociální stratifikace v letech 1989 až 2009*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010.
- Keller, J., *Dějiny klasické sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004.
- Keller, J., *Úvod do sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1991.
- Koubová, A., Which Resilience? Thinking Democratic Subjectivity in the Polycrisis, *FILOZOFIA* 79, 2024, 10, s. 1129–1143.
- Koubová, A.; Baronová, B., *Odolná společnost. Mezi bezmocí a tyranií*. Praha: Wo-men ve spolupráci s Filosofickým ústavem AV ČR, 2023.
- Lawrence, M.; Janzwood, S.; Homer-Dixon, T., *What Is a Global Polycrisis? Version 2.0* [online]. Cascade Institute, 2022 [cit. 11. 7. 2023]. Dostupné na: <https://cascadeinstitute.org/technical-paper/what-is-a-global-polycrisis/>.
- Machonin, P. (ed.), *Československá společnost. Sociologická analýza sociální stratifikace*. Bratislava: Epocha, 1969.
- Marek, M., *Postoje veřejnosti k právům homosexuálů – květen/červen 2025*. CVVM, Sociologický ústav AV ČR, 2025.
- Martuccelli, D., *Sociologie modernity. Itinerář 20. století*. Přel. P. Doležalová a J. Spoustová. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008.
- Mau, S., Lux, T.; Westheuser, L., *Triggerpunkte. Konsens und Konflikt in der Gegenwartsgesellschaft*. Berlin: Suhrkamp, 2023.
- Neocleous, M., Resisting Resilience, *Radical Philosophy*, 2013, č. 178, s. 2–7.
- Nešpor, Z. R. (ed.), *Dějiny české sociologie*. Praha: Academia, 2014.
- Newton Media, *Analýza výskytu slova odolnost v českých médiích, leden 2017 – srpen 2025* [online]. Praha: Newton Media, 2025. Dostupné na: <https://www.newtonmedia.cz/>.
- Petrusek, M., *Společnosti pozdní doby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006.
- PPM factum research, *Názory veřejnosti na otázky bydlení. Závěrečná zpráva z kvantitativního výzkumu veřejného mínění*. MPSV, 2024.
- Prokop, D., *Slepé skvrny. O chudobě, vzdělávání, populismu a dalších výzvách české společnosti*. Brno: Host, 2020.
- Prokop, D.; Tabery, P.; Buchtík, M.; Dvořák, T.; Pilnáček, M., *Rozdělení svobodou. Česká společnost po 30 letech*. Praha: Radioservis, 2019.
- Reckwitz, A., *Das Ende der Illusionen. Politik, Ökonomie und Kultur in*

- der Spätmoderne*. Berlin: Suhrkamp, 2019; anglicky: *The End of Illusions: Politics, Economy, and Culture in Late Modernity*. Cambridge – Malden: Polity Press, 2021.
- Reckwitz, A., *Die Erfindung der Kreativität. Zum Prozess gesellschaftlicher Ästhetisierung*. Berlin: Suhrkamp, 2012; anglicky: *The Invention of Creativity: Modern Society and the Culture of the New*. Cambridge – Malden: Polity Press, 2017.
- Reckwitz, A., *Verlust. Ein Grundproblem der Moderne*. Berlin: Suhrkamp, 2024.
- Reckwitz, A.; Rosa, H., *Spätmoderne in der Krise. Was leistet die Gesellschaftstheorie?* Berlin: Suhrkamp, 2021; anglicky: *Late Modernity in Crisis: Why We Need a Theory of Society*. Cambridge: Polity Press, 2023.
- Rosa, H., *Resonance: A Sociology of Our Relationship to the World*. Cambridge – Malden: Polity Press, 2019.
- Rostow, W. W., *The Stages of Economic Growth*. Cambridge: Cambridge University Press, 1960.
- Savage, M. et al., A New Model of Social Class? Findings from the BBC's Great British Class Survey Experiment, *Sociology* 47, 2013, 2, s. 219–250.
- Touraine, A., *The Post-Industrial Society. Tomorrow's Social History: Classes, Conflicts and Culture in the Programmed Society*. New York: Random House, 1971.
- Tuček, M. (ed.), *Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003.
- Ungar, M. (ed.), *Multisystemic Resilience. Adaptation and Transformation in Contexts of Change*. New York: Oxford University Press, 2021.
- Úřad vlády ČR, Národní plán obnovy. In: *Národní plán obnovy* [online]. 2023 [cit. 15. 8. 2025]. Dostupné z: <https://planobnovy.gov.cz/>.
- Walker, J.; Cooper, M., Genealogies of resilience: From systems ecology to the political economy of crisis adaptation, *Security Dialogue* 42, 2011, 2, s. 143–160.